

**VAN İLİNİN TARIMSAL ÜRETİM POTANSİYELİ
VE ÜRÜN DESENİNİN GENEL BİR
DEĞERLENDİRİLMESİ**

İbrahim YILDIRIM ()*

(ARAŞTIRMA MAKALESİ)

ÖZET

Bu çalışma ile Van İlinin tarımsal yapısının belirlenmesine ve tarımsal üretim kaynaklarının kullanım şeklinin ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Çalışmanın materyalini ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının istatistik verileri ile konuya ilişkin daha önce yapılmış araştırma ve incelemeler oluşturmaktadır.

İlde bitkisel üretimde tahıllar (özellikle buğday ve arpa) ve hayvansal üretimde ise koyunculuk hakim durumdadır. Bitkisel üretimde tahıl, endüstri bitkilerine ve bağ-bahçe tarımına göre ekstansif (arazi miktarına oranla sermaye, emek ve teknoloji bakımından yoğun olmayan tarım) tarım sayılır. Hayvancılıkta da koyunculuk sığırılığa nazaran ekstansiftir. Buna göre, Van ili tarımı anahatları itibarıyla ekstansif olduğu sonucuna varılabilir.

(*) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fak. Tarım ekonomisi Bölümü Arş.Gör.

A STUDY ON THE DETERMINATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION POTENTIAL AND CROPPING PATTERNS IN VAN PROVINCE

SUMMARY

This study is aimed to determine the agricultural structure, potential and the utilization of production resources in Van Province.

The data used in this study were collected from related public institutions and previously conducted survey and research in the same field in the region.

Cereals are predominant in plant production both for acreage and production value. And the sheep is the most important item in animal amount and production. For this reason, agriculture in the region can be applied with less operating capital and labor compared to agriculture with mainly industrial crops, vegetables and beef production.

1- GİRİŞ

Bilindiği gibi, Türkiye'de tarım sektörünün son yıllarda Gayri Safi Milli Hasıladaki (G.S.M.H.) nispi payının düşmesine karşın, hala (1990 yılı itibariyle) toplam aktif nüfusun yaklaşık yarısı (% 49,28) bu sektörde istihdam edilmektedir (8). Bu oran Doğu Anadolu Bölgesinde daha da yüksektir. Örneğin, Van ilinde 1985 Genel Nüfus sayımına göre, toplam aktif nüfusun %78'i tarım sektöründe çalışmaktadır (4).

Tarım çeşitli yollardan ekonomik gelişmeye katkıda bulunmaktadır. Türk tarım sektörünün gittikçe artan şehir nüfusunun gıda maddeleri ihtiyacını karşılaması, sanayi için gerekli hammaddenin sağlanması, doğurduğu talep ile sanayi ürünleri için pazar

oluşturması, bünyesinde bulunan fazla işgücünü gelişen diğer sektörlerle vermek suretiyle tarım dışı sektörlerin işgücü ihtiyacını karşılaması ve tarım ürünlerinin ihracı yolu ile döviz gelirleri oluşturması şeklinde özetlenebilecek tarımın ekonomik gelişmeye katkısını (10) yerine getirebilmesi bir noktada tarımsal üretim potansiyelinin ve bu potansiyeli meydana getiren kaynakların belirlenmesi ve bu potansiyelin rasyonel bir şekilde kullanılmasına bağlıdır. Üretim potansiyelinin ürün desenine uyumunun belirlenmesi ve bu konuda gerekli çalışmaların yapılması da en az o kadar önemlidir. Unutulmamalıdır ki, bölgenin içinde bulunduğu doğal, ekonomik ve sosyal şartlar o bölgenin sahip olduğu üretim kaynaklarının kullanılış şeklini dolayısıyla üretim desenini büyük ölçüde etkiler. Bölgeyi oluşturan işletmeler içinde oran bakımından hakim olan işletme tipleri grup veya grupları o bölgenin ürün desenini ve dolayısıyla tarımsal karakterini ortaya koyarlar (3).

Van ilinin tarımsal üretim potansiyeli ve ürün deseni konusundaki çalışmaların yetersizliği, bu konuda yapılacak çalışmaların önemini arttırmaktadır.

Bu çalışma ile Van ilinin tarımsal yapısının belirlenmesine ve tarımsal üretim kaynaklarının kullanım şeklinin ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Çalışma il düzeyinde anahatları itibarıyla ele alınmış, ilçelerin her birinin mevcut tarımsal yapısı ve ürün deseni ayrı ayrı incelenmemiştir. Ayrıca, çalışma madde bazında değil, ürün grupları açısından incelemeye tabi tutulmuştur.

Bitkisel ve hayvansal üretim miktarında yıllar itibarıyla meydana gelen değişimleri gösterebilmek amacıyla, zaman kesiti olarak 1965-1980 yılları arası beşer yıl aralıklarla ve 1980-1988 yılları arası ise birer yıl aralıklarla olmak üzere son 23 yıllık dönem ele alınıp incelenmiştir.

Çalışmanın materyalini ilgili devlet kurum ve kuruluşlarının istatistikî verileri ile konuya ilişkin daha önce yapılmış araştırma ve incelemeler oluşturmaktadır.

İstatistiki veriler, yüzde, oran ve endeks gibi istatistiki yöntemlerden yararlanılarak analiz edilmiş, karşılaştırma ve yorumlara uygun hale getirilmiştir.

2- VAN İLİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1. Topoğrafik Durumu

Doğu Anadolu Bölgesinin hızla gelişen bir ili olan Van, Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölünün kıyısında kurulmuştur. Deniz seviyesinden 1750 metre yükseklikte olan Van ilinin düzgün bir topoğrafyaya sahip olduğu söylenemez. Yükseltisi 2500 metrenin üzerinde bulunan çok sayıda Dağa sahip bulunmaktadır. Van ilinin hemen doğusunda yer alan Erek Dağı (3250 m.) en önemli dağı oluşturmaktadır.

Dağların arasında toprağı verimli çok sayıda ova bulunmaktadır. Başlıcaları; Hoşap Ovası, Özalp Ovası, Ahurik Ovası, Muradiye Ovası, Erciş Ovası ve Van Ovası olan ovaların toplam il arasisine oranı yaklaşık % 13.7'dir.

İlin sınırları içinde bulunan yaylalarda daha çok küçükbaş hayvan üretimi yapılmaktadır. Özellikle Norduz yaylası yöre hayvancılığı bakımından büyük öneme sahip bulunmaktadır.

Karasu, Bendimahi Suyu, Hoşap Suyu, Memedik Çayı, Zilan Deresi başlıca akarsulardır.

İlde Van Gölünden başka, Erçek Gölü (ilin ikinci büyük gölü), Akgöl, Sultangöl ve Geniş Göl gibi irili ufaklı çok sayıda göl bulunmaktadır (9).

2.2. İklim Özellikleri

Uzun yıllar ortalamasına göre, ilin ortalama yıllık sıcaklığı 8,9°C, ortalama yıllık yağış miktarı 378,1 mm ve ortalama yıllık nisbi nem ise % 59 olarak ölçülmüştür (11, 13).

2.3. Ulaşım Durumu

İlde ulaşım kara, hava ve demiryolu ile sağlanmaktadır. Ayrıca, Tatvan-Van arası göl ulaşımından da yararlanılmaktadır. Van-İskele-İran Demiryolu Hattı özellikle transit yük taşımacılığında büyük önem arz etmektedir.

2.4. Nüfus ve Sosyal Yapı

1985 Genel Nüfus sayımına göre ilin toplam nüfusu 547.216 kişidir. Bu rakamın % 65'ini köyler nüfusu ve % 35'ini şehirler nüfusu oluşturmaktadır. Aynı yıl için Türkiye'nin toplam nüfusu içinde köyler nüfusunun oranı %47 düzeyindedir (4, 5).

İlin 1985 Genel Nüfus sayımına göre % 3,14'lük ortalama yıllık nüfus artış hızı, aynı yıllar için Türkiye'nin ortalama yıllık nüfus artış hızı olan % 2,5'lük orandan oldukça yüksek bulunmaktadır (4, 5).

İldeki aktif nüfus toplamının toplam nüfusa oranı % 56'dır. İstihdam edilen aktif nüfusun % 78'i tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu oranlar ülkemiz geneli için sırasıyla % 42,5 ve % 59 şeklindedir. İldeki toplam nüfus için (6 yaş ve yukarısı) okuma-yazma bilenlerin oranı % 41 dolayındadır. Bu oran ülke geneli için % 77,2'dir (6).

3- İLİN TARIMSAL YAPISI

3.1. Toprak varlığı

İlin toplam arazisi 2.100.304 hektar olup su yüzeyleri ve yerleşme yerleri dışında kalan alan 1.889.958 hektar olarak belirlenmiştir (14). Bu arazinin kullanım şeklinin incelenmesinden yerleşim ve su yüzeylerinin dışında kalan toplam arazinin yaklaşık % 70 gibi büyük bir kısmının tabii mer'a ve çayırardan oluştuğu anlaşılmaktadır. İşlenen arazinin toplam arazi içindeki payı % 23.3 düzeyinde bulunmaktadır. Geriye kalan % 6,7'lik küçük kısım ise ormanlık ve fundalık ile diğer arazilerden oluşmaktadır (14).

İlin toplam arazisinin yarısından fazlası (% 53) VII.nci sınıf kullanım şekline girmektedir. Bu kullanım sınıfında ilin toplam arazisinin % 70'ini oluşturan mer'alar bulunmaktadır. İşlemeli tarıma uygun olan I-IV.ncü kabiliyet sınıfındaki topraklar ise toplam arazinin sadece % 30,2'sine denk gelmektedir (14).

3.2. Su Varlığı

İlde sulamada kullanılabilecek çok sayıda akarsu, çay ve göl bulunmaktadır. Karasu, Zilan Deresi ve Şamran Kanalından sulamada yararlanılmaktadır. Ayrıca, Bendimahi Çayı, Hoşap Çayı ve Memedik Çayları da sulamada kullanılan başlıca akarsulardır.

İlin toplam tarım arazisinin yaklaşık % 91'i sulanabilir niteliktedir. 1988 yılı itibarıyla sulanabilir nitelikte olan tarım arazisinin ancak % 25,40'ı sulanabilmekte geriye kalan % 74,60'luk alan sulamaya uygun olduğu halde sulanmamaktadır (12).

Sulanan tarım arazisinin % 8,6'sı Köy Hizmetleri tarafından, % 7,4'ü D.S.İ. tarafından geriye kalan % 9,4'ü ise köylülerce kendi imkanları ile ilkel bir şekilde sulanmaktadır (12).

3.3 Bitki Varlığı

İlin toplam işlenen arazisi 361.791 hektar olup, mevcut kullanım durumu (1988 yılı itibarıyla) Tablo 1'de verilmiştir. Tablo incelendiğinde toplam işlenen arazinin yaklaşık yarısının (% 46,4) tahıllara ayrıldığı anlaşılmaktadır. Tahıl ekim alanlarının hemen tamamında buğday ve arpa ekilmektedir. Tahıl ekim alanları içinde buğdayın payı % 88 ve arpanın payı % 12'dir. İşlenen arazi içinde nadas alanlarının payı % 30,60 olup oldukça yüksektir.

İldeki kültürü yapılan yem bitkilerinin varlığı büyük ölçüde yonca ve korungadan oluşmakta, toplam işlenen arazinin yaklaşık % 18,2'sine denk bir alan kapsamaktadır (Tablo 1).

Endüstri bitkilerinden şeker pancarı geniş ölçüde yetiştirilmekte (Şeker pancarı ekim alanlarının toplam endüstri bitkileri ekim alanları içindeki oranı % 99,8 düzeydedir), tütün yetiştiriciliği ise endüstri bitkileri içerisinde ekiliş alanı ve üretim değeri bakımından önemli bir yer işgal etmemektedir.

Bağ-bahçe ve sebze alanlarının toplam işlenen arazi içindeki payı sadece % 1,5'dur (Tablo 1). İlde daha çok elma, armut, kayısı ve ceviz yetiştirilmektedir. Üretilen ceviz miktarı il tüketiminin üzerinde olup il dışına pazarlanmaktadır.

İlde yıllar itibarıyla başlıca bitkisel ürün gruplarının ekiliş alanları ve üretim miktarlarında meydana gelen değişimler Tablo 2'de verilmiştir Tablo incelendiğinde (1970 yılı baz yıl olarak alınmıştır) tarla ürünlerinin ekiliş alanlarında yıllar itibarıyla (1970-1988 yılları arası) yavaş seyreden artışların olduğu gözlenmektedir. Tarla ürünlerinin ekiliş alanlarında son 18 yılda (1970-1988) % 38'lik bir artış olurken, aynı ürün grubu ve yıllar için üretim miktarında meydana gelen artışlar % 80'e ulaşmıştır.

Yem bitkilerinde ise gerek ekiliş alanı ve gerekse üretim miktarı bakımından önemli artışlar olmuştur. Son 18 yılda (1970-1988) yem

bitkilerinin ekiliş alanında % 180 ve üretim miktarında ise % 80'e varan büyük artışlar olmuştur (Tablo 2).

Sebzelerin ekiliş alanında son 18 yıllık dönemde % 50'ye varan düşmeler kaydedilmesine karşın, üretim miktarında önemli bir değişiklik olmamıştır. Bu durum, birim alandan alınan verimin yükseldiğine işaret etmektedir. Meyve ağaç sayısında % 63'e varan artışlar olmuştur. Meyve üretim miktarında yıllar itibarıyla (1970-1988) önemli düşüşler olmasına karşın, özellikle 1986 yılından itibaren büyük artışlar gözlenmektedir (Tablo 2).

Tablo 1- Van ili Toplam İşlenen Arazinin Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (Miktar ve % olarak) (1988 yılı)

ÜRÜN GRUPLARI VE NADAS	EKİLİŞ ALANI (Ha)	ÜRÜN GRUBUNUN İŞLENEN ARAZİ İÇİNDEKİ ORANI (%)
Tahıllar	167 710	46,4
-Buğday	147 700	
-Arpa	20 010	
Nadas	110 711	30,5
Yemelik Baklagiller	1 885	0,5
Endüstri Bitkileri	5 250	1,6
Yem Bitkileri	66 150	18,2
Bağ-Bahçe Bitkileri	5 385	1,5
Kavaklık	4 700	1,3
Toplam	361 791	100,0

Kaynak: Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı İl Tarım Müdürlüğü Kayıtları.

Tablo 2: Van İlinde Bağlıca Bitkisel Ürün Gruplarının Ekiliş Alanları Ve Üretimleri İle Yıllar İtibariyle Meydana Gelen Değişmeler (1970-1988) (1970 = 100)

Yıllar	T a r l a B i t k i l e r i			Y e m B i t k i l e r i			S e b z e l e r			M e y v e l e r						
	Ekilen Alan (Ha)	Endeks (Ton)	Üretim (Ton)	Alan (Ha)	Endeks (Ton)	Üretim (Ton)	Alan (Ha)	Endeks (Ton)	Üretim (Ton)	En-Sayı (Adet)	Endeks (Ton)	Üretim (Ton)				
1970	98 261	100	120 039	100	8 445	100	54 380	100	2 300	100	32 009	100	239 334	100	5 436	100
1975	93 010	95	124 048	103	9 300	110	60 113	111	2 227	96	27 756	87	239 405	100	4 710	87
1980	108 849	111	140 607	117	11 539	137	85 059	157	2 649	115	31 715	99	261 335	109	1 864	34
1981	109 446	111	172 733	144	11 104	131	89 000	164	2 296	100	34 016	106	261 900	109	4 768	88
1982	99 042	101	165 946	138	11 945	141	78 855	145	2 272	99	34 317	107	261 755	109	4 108	76
1983	108 435	110	196 721	164	12 525	148	81 418	150	2 314	107	35 089	110	309 970	130	4 501	83
1984	112 550	115	209 092	174	15 345	182	85 116	157	2 281	99	33 585	105	351 129	147	3 048	56
1985	119 267	121	144 583	120	15 875	188	89 500	165	2 189	95	36 573	114	366 640	153	1 639	30
1986	118 453	121	200 625	168	16 425	195	67 485	124	2 177	95	37 084	116	388 626	162	9 330	172
1987	127 597	130	134 045	112	18 843	223	76 838	141	845	37	37 933	119	417 716	175	8 127	150
1988	135 621	138	216 852	181	23 765	281	98 977	182	1 059	46	37 827	118	391 622	163	8 748	161

Çaynak: DİE+ Tarımsal Yapı ve Üretim, Çeşitli Yıllar (1970-1988).

3.4. Hayvan Varlığı

Van ili hayvan varlığı bakımından ülkemizin önemli bir merkezi durumundadır.

İlde son 23 yılda (1965-1988 arası, 1965 yılı baz olarak alınmıştır) sığır sayısı % 14, koyun sayısı % 100, kıl keçisi % 12 ve kanatlı hayvan sayısı % 91 oranında artmıştır. Manda sayısında ise % 92,3 oranında azalma olmuştur (Tablo 3).

İlin toplam hayvan varlığı hayvan cinsleri bakımından incelendiğinde 1988 yılı itibarıyla toplam olarak 3 213 186'ya varan hayvan varlığının yaklaşık % 6'sı sığır ve manda, % 77,77'sini koyun ve geriye kalan % 16,20'sini diğer hayvanların oluşturduğu görülür (12). Tek başına ilin toplam hayvan varlığının 3/4'ünden fazlasını oluşturan koyunun, 1965 yılından itibaren toplam hayvan varlığı içindeki nisbi payının giderek arttığı gözlenmektedir. Koyunun toplam hayvan varlığı içindeki dominasyonu yörenin topoğrafik ve ekolojik durumunun özellikle küçükbaş hayvancılığına uygun olmasına bağlanabilir. 1984 yılı itibarıyla ildeki toplam koyun sayısının Türkiye'nin toplam koyun varlığı içindeki payının % 5 olduğu burada ifade edilmelidir.

Hayvansal ürünlerin üretim miktarında yıllar itibarıyla meydana gelen değişmeler Tablo 4'te verilmiştir. Tablodan da görüldüğü üzere, 1965 yılı baz kabul edildiğinde 1965 yılından itibaren 1982 yılına kadar et hayvanı üretim miktarında 9 katına varan artışlar olmuştur. 1983 yılından itibaren et üretim miktarında gözlenen düşüşlerin ülkemiz genelinde olduğu gibi Van ilinde de 1984 yılı Hayvan Genel Sayımı ile önceki hayvan sayımları arasındaki farklılıklar sonucu olarak hayvan varlığının farklı şekillerde hesaplanmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Süt üretim miktarında son 22 yılda (1965-1987) önemli artışlar olmamıştır. Yöre halkının süt hayvancılığı yerine et hayvancılığını tercih ettiği ve kaynaklarını bu yönde kullandığı belirtilebilir (Tablo 4).

Tablo 3 : Van İlinin Hayvan Varlığı ve Yıllar İtibariyle Meydana Gelen Değişmeler (1965- 1988)

Yıllar	Hayvan Sayısı		Sığır		Koyun		Manda		Kıl Keçisi		At		Tavuk,Horoz	
	(Bağ)	En- deks	(Bağ)	En- deks	(Bağ)	En- deks	(Bağ)	En- deks	(Bağ)	En- deks	(Bağ)	En- deks	(Bağ)	En- deks
1965 1	794 950	100	165 700	100	1 237 060	100	28 860	100	189 430	100	18 850	100	155 250	100
1970 2	028 303	113	155 488	94	1 440 060	100	26 790	93	238 510	126	19 705	73	153 750	99
1975 2	592 359	144	205 910	124	2 942 400	157	26 709	93	263 220	139	18 970	102	135 150	87
1980 3	396 576	189	254 400	154	2 600 000	210	29 996	104	323 760	171	11 570	62	176 850	114
1981 3	471 040	193	263 215	159	2 678 340	217	29 935	104	312 470	165	9 980	54	177 100	114
1982 3	286 313	183	237 255	83	2 676 230	216	7 148	25	275 200	145	13 730	74	177 240	114
1983 3	202 368	178	136 374	82	2 590 670	209	5 084	18	269 150	139	10 590	57	197 000	127
1984 2	468 508	138	125 966	75	1 951 930	158	3 169	11	170 230	94	11 420	61	197 800	127
1987 2	632 294	147	189 206	114	2 058 965	166	2 712	9	170 194	90	11 217	60	200 000	129
1988 3	213 246	179	190 187	115	2 499 115	202	2 288	8	212 430	112	11 461	61	297 765	191

Kaynak : DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim; Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, Van İl Müdürlüğü Kayıtları.
Çeşitli Yıllar (1965-1988).

Tablo 4 : Van İlinde Hayvansal Üretim ve Hayvansal Üretimde Yıllar İtibariyle Meydana Gelen Değişmeler
(1965-1987) (1965 = 100)

Yıllar	Et Üretimi		Süt Üretimi		Yumurta Üretimi		Yün Üretimi		Deri Üretimi	
	(Ton)	Endeks	(Ton)	Endeks	(Bin Adet)	Endeks	(Ton)	Endeks	(Adet)	Endeks
1965	497	100	88 527	100	3 292	100	821	100	23 990	100
1970	1 105	222	110 245	125	5 206	158	1 070	130	59 265	248
1975	1 225	246	145 335	164	5 152	157	1 420	173	79 125	331
1980	2 215	446	185 670	210	6 864	200	1 895	231	113 850	476
1981	3 210	646	190 090	215	7 021	213	1 940	236	157 850	660
1982	4 855	917	137 875	156	6 951	211	1 775	216	185 370	776
1983	4 670	940	144 695	163	7 600	231	1 790	218	179 650	752
1984	3 430	690	115 870	131 ^a	7 550	229	1 330	162	129 080	540
1987	2 400	482	120 922	137	18 000	546	2 330	239	116 925	489

Kaynak: DİE. Tarımsal Yapı ve Üretim; Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, İl Tarım Müdürlüğü
Kayıtları Çeşitli Yıllar (1965-1987).

Bitkisel üretimde tahıl (buğday, arpa, yulaf vb.) endüstri bitkilerine ve bağ-bahçe tarımına göre ekstansif tarım sayılır. Hayvancılıkta da koyunculuk sığırcılığa nazaran ekstansiftir (sermaye, emek, teknoloji ve yeni bilgi bakımından yoğun olmayan tarım). Bu duruma göre Van ili tarımı anahatları itibarıyla ekstansif olduğu sonucuna varılabilir.

3.5. Tarımsal Araç-Gereç Durumu

İlde modern tarımsal araç-gereç bakımından yıllar itibarıyla önemli gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeleri gösterebilmek amacıyla traktör ve karasabanda meydana gelen değişimleri örnek vermek mümkündür. 1975 yılında 1239 olan ildeki traktör sayısı yıllık ortalama % 6,9'luk artışla 1988 yılında 2948'e ulaşmıştır. Karasabanda ise aynı yıllar için yıllık ortalama % 21,5'lik azalma ile 12800 adetten 550 adede inmiştir (7).

4- MEVCUT ÜRÜN DESENİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Van ilinin mevcut ürün deseninin değerlendirilmesinde bitkisel ve hayvansal ürün deseninin ayrı olarak kendi aralarında ele alınıp incelenmesi, daha sonra da tarımsal üretim değeri içindeki nisbi paylarının karşılaştırılması uygun görülmüştür.

Tahıllar gerek ekiliş alanı bakımından (Tablo 1) ve gerekse üretim değeri açısından bitkisel üretimde ilk sırayı almaktadır. İlde toplam işlenen arazinin 1988 yılı itibarıyla yaklaşık yarısını kapsayan tahıllar, aynı yıl için cari fiyatlarla bitkisel üretim değeri içinde % 57,3'lük bir paya sahip bulunmaktadır (15).

Tahıl grubu içinde ekiliş alanı (Tablo 1) ve üretim değeri açısından en önemli ürün buğdaydır. Buğdayın tahıl grubu üretim değeri içindeki payı 1988 yılı cari fiyatlarıyla % 87,95 ve aynı yıl için toplam bitkisel üretim değeri içindeki oranı ise % 50,47'dir (15).

İlin mevcut hayvansal üretim değerleri incelendiğinde, toplam hayvansal üretim değeri içinde et hayvancılığının önemli bir yere sahip olduğu görülür. Nitekim, et hayvanlarının 1984 yılı için cari fiyatlarla toplam hayvansal üretim değeri içindeki payı % 57'dir (15).

Süt toplam hayvansal üretim değeri içinde % 34,5'luk payla ikinci sırada yer almaktadır.

Bir bütün olarak, tarımsal üretime bakıldığında, ilde hayvancılığın hakim olduğu görülür. 1984 yılı (Son Genel Hayvan Sayımı) için cari fiyatlarla tarımsal üretim değeri içinde bitkisel üretim değerinin oranı % 27,6 ve hayvansal üretim değerinin oranı ise % 72,4'tür. Bu değerler aynı yıl için Türkiye genelinde sırasıyla %62,5 ve % 28,8 şeklinde gerçekleşmiştir (15). Bununla birlikte, 1980-1984 arası ortalama yıllık artış hızı bitkisel üretimde % 43 ve hayvansal üretimde ise % 15,9 olmuştur.

5- BAŞLICA SORUNLAR VE BAZI ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Van ilinin tarımsal üretim potansiyeli ve ürün deseni ile ilgili başlıca sorunlar ve bazı çözüm önerileri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1- İlde okur-yazarlık oranı düşüktür. 1985 Genel Nüfus Sayımına göre, 0-6 yaş grubu dışında kalan toplam nüfus içinde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı % 41 gibi oldukça yüksek bir düzeydedir (4). Oysa, verim ile okur-yazarlık arasında yakın bir ilişkinin bulunduğu araştırmalar sonucu ifade edilmektedir (1).

Bu nedenle, bölgedeki düşük okur-yazarlık oranının yükseltilmesine yönelik politikalara önem verilmesi yerinde olacaktır.

2- İlde hakim olan karasal iklim şartları ürün deseni ve verimliliği sınırlandıran önemli faktörler olarak görülmektedir. İlde uygulanan monokültür tarımının esas nedenini iklim şartları

oluşturmaktadır. Soğuğa ve kuraklığa karşı ıslah edilmiş tohumluk kullanımını iklim şartlarına olan bağımlılığı bir ölçüde azaltabilir (2).

3- İl topraklarının yaklaşık 44780 hektarında çoraklık, 72313 hektarında yaşlık, 830216 hektarında taşlık ve 1159579 hektarında da çeşitli düzeylerde su erozyonu sorunu bulunmaktadır (14). Bu nedenle, toprak ıslahı çalışmalarına ihtiyaç olduğu burada işaret edilmelidir.

4- Tarım işletmelerinde mevcut aile işgücü potansiyelinin yeterince değerlendirilemediği, toplam aile işgücünün % 75 gibi büyük bir kısmının atıl kaldığı (kullanılmadığı) yörede yapılan araştırmalar sonucu ifade edilmektedir (16). Atıl kalan bu işgücünün değerlendirilebilmesi amacıyla, çiftçilerin fazla işgücü isteği olan ürünlerin ekiliş alanlarını genişletmeleri (özellikle bağ-bahçe bitkileri ile endüstri bitkileri ekiliş alanlarını) ve hayvancılığa daha fazla yer vermeleri yararlı olacaktır. Ayrıca, ziraat sanatları ve köylü el sanatlarının teşvik edilmesi, atıl işgücünün bir kısmını sanayi ve hizmetler sektörüne aktarabilmek için vasıfsız olan işgücünün teknik yönden eğitilmesi gerekmektedir. Teknik bilgi vermek amacıyla zaman zaman mahallinde açılacak kurslar yararlı olacaktır.

5- İşletme arazisinin küçük, arazinin çok parçalı ve tarlaların köyden uzak oluşu; verim, işçilik ve maliyetler üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır (17). İşletmelerde uygulanacak arazi toplulaştırması ile verim arttırılabileceği gibi; atıl işgücünün bir kısmı arazi ıslahı, yıl ve sulama inşaatı gibi sahalarda çalıştırılarak değerlendirilebilecektir.

6- İlde nadas arazinin toplam tarla arazisi içindeki payı % 30,6 olup oldukça yüksektir. Ahır gübresinin genellikle yakacak olarak kullanılması ve kimyasal gübrenin şeker pancarı tarımının dışında yeterli düzeyde kullanılmaması nedeniyle bir kısım sulanan arazi de nadasa bırakılmaktadır. Gübreleme problemini çözerek, toprağı besin maddeleri yönünden geliştirerek ve uygun münavebelere yer vererek sulanan arazide nadası büyük ölçüde kaldırmak mümkündür.

7- Birim alandan alınan bitkisel ve hayvansal üretim miktarı düşük düzeydedir. Örneğin, 1988 yılı itibarıyla buğdayın hektara verimi ilde 1250 kg iken, aynı yıl bu miktar Türkiye geneli için 2000

kg'ın üzerindedir (12, 7). Ayrıca, gelişmesini tamamlamış (2 yaş) sığırlardan 90-110 kg karkas olarak olarak kırmızı et alınabilmektedir. İnek başına yıllık süt üretimi ise yaklaşık 1000 kg'dır. Bu miktarlar Türkiye geneli için sırasıyla 150 kg ve 1200-1500 kg şeklindedir (7).

Verim düşüklüğünün ana nedeninin iklim şartları yanında, verimi arttırıcı tarımsal girdilerin ve teknolojik gelişmelerin yeterli düzeyde ve zamanında uygulanamaması, bitki ve hayvan hastalıkları ve zararlılarıyla etkin bir mücadelenin olmaması ve çiftçinin eğitim düzeyinin düşüklüğü olduğu söylenebilir. Verimi arttırıcı tarımsal girdilerin fiyatlarının çoğu zaman çiftçinin satın alma gücünün üzerinde olması bunların kullanımını sınırlandırmaktadır. Modern teknolojinin kullanımını ise, bir ölçüde sermaye durumu ve teknik bilgi düzeyi ile ilgilidir.

İlde çiftçi makinalaşmanın önemini anlamıştır. Ancak, makinalaşmanın ekonomik olabilmesi için işletmelerin yeterli büyüklükte olması ve makinanın yıl içerisinde yeter miktarda kullanılması gerekmektedir.

Bu konuda yeter büyüklükte olmayan tarım işletmelerinin masraflarını azaltabilmek için başvuracağı önlemlerden biri -Ortak Makina Satın Alma- olabilir (18). Böylece, üretimin artmasına etki edecek pahalı ve yıllık kullanma süresi sınırlı alet ve makinaları bir kaç çiftçinin satın almak ve daha geniş arazi üzerinde çalışmak suretiyle birim başına makina yatırımını ve makina masraflarını azaltmak mümkündür.

Tarımsal girdi ve modern teknolojinin uygulanabilmesi için çiftçiye yeterli işletme sermayesinin sağlanmasında yardımcı olunması ve sağlanan bu sermayenin tüketimden çok üretime yönelik olarak prodüktif bir şekilde kullanımının sağlanması gerekmektedir. Modern üretim metodlarının uygulanmasının ve yeni teknolojilerin çiftçiye tanıtılması tarımsal yayım ve eğitim hizmetleri ile mümkün olacaktır.

8- İlde çiftçiler kendi aralarında yeterince örgütlenmemişlerdir. Çiftçiler ürünlerinin pazarlanmasında bireysel olarak hareket ettiklerinden, bu durum aracı ve komisyoncuların işine yaramakta ve

tüketicinin ödediğinin az bir kısmı üreticiye yansımaktadır. Nitekim, ilde üreticinin pazarı izlemede yeterince etkin olmaması nedeniyle özellikle canlı hayvan pazarlamasında tüketim fiyatının yarısından fazlası pazarlama kanallarında yer alan kişilerin marjını oluşturmaktadır. Ayrıca, kasaplık hayvanların büyük çoğunluğu et ve et ürünleri olarak değil, canlı olarak ihraç edilmekte, bu da ekonomik bir kayba neden olmaktadır. Öte yandan, bireysel hareket sonucu, tohum, gübre, zirai ilaç gibi tarımsal girdiler daha pahalıya satın alınmaktadır.

Çiftçilerin örgütlenmesi, işletme üretimlerinin en iyi şekilde değerlendirilmesi ve bazı üretim masraflarının azaltılması bakımından yararlı olacaktır.

Ayrıca, örgütlenme sonucu, küçük çiftçiler tarımsal girdileri (tohum, gübre, zirai ilaç vb.) hem daha kolay ve hemde daha ucuz bir şekilde sağlayabilecektir. Bu da tarımsal üretim ve verim üzerine olumlu katkılarda bulunacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1- AKSÖZ, İ., Erzurum Ovasındaki İşletmelerin Ekonomik Durumu, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zirai Araştırma Enstitüsü Yayınları Erzurum 1966.
- 2- ANDIÇ, C., YILMAZ, N., Doğu Anadolu Bölgesi Tarla Tarımının Genel Sorunları, Doğu Anadoluda Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No. 431, 9-10 Ekim 1990 Van, s.76, Ankara 1990.
- 3- ARAS, A. ve ark. Gediz Havzası Tarım İşletmelerinde En Uygun Ürün Bileşimi Araştırması, TC Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Planlama, Araştırma ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayın No.62, s. 13-14, Ankara 1975.

- 4- DİE, Genel Nüfus Sayımı (1985), Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (Van İli), DİE Yayınları No.1237, s.42-50, Ankara 1989.
- 5- DİE, Genel Nüfus Sayımı (1985), DİE Yayınları No.1212, Ankara 1986.
- 6- DİE, Türkiye İstatistik Cep Yıllığı (1988), DİE Yay.No. 1300, s.21, Ankara 1988.
- 7- DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim, Çeşitli Sayfalar.
- 8- DPT, VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), 1990 Yılı Programı, DPT Yayınları No.2202, s.336, Ankara.
- 9- İlimiz Van, Özgül Yayınları, Bayrak Matbaası, İstanbul 1987.
- 10- OLALI, H. DUYSMAZ İ., Tarımın Türk Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Gelişmeye Katkısı, İzmir Ticaret Borsası Yayınları No.28, s.93-40, İzmir 1987.
- 11- ÖZTAN G., Var. İklimi, TC Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bak. Devlet Meteoroloji Yay. Teksir Atelyesi, s.3 Ankara 1977.
- 12- Tarım Orman ve Köyşleri Bak. Van ili Tarım Müd. Kayıtları.
- 13-TC Başbakanlık Devlet Meteoroloji Gn.Md. Van İli Bölge Müdürlüğü Kayıtları.
- 14- TC Köyşleri Bak. Van İli Toprak Kaynağı Envanter Raporu, TC Köyşleri Bak. Topraksu Gn.Md. Raporlar Serisi No.85, Ankara. 1975.
- 15- TC Ziraat Bankası, Türkiye Tarımsal Üretim Değeri, (1980-1988).
- 16- YILDIRIM İ., OKTAY E., Van İli Merkez İlçe ve Köylerinde Seçilmiş Bir Grup Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Analizi, Yüzüncü Yıl Üniv. Ziraat Fak. Der. Cilt 1, No.1, s.13, Van 1990.
- 17- YILDIRIM İ., Van İli Merkez İlçesinde Seçilmiş Bir Grup Şeker Pancarı Yetiştiriciliği Yapan İşletmenin Yapısal Özellikleri, Faaliyet Sonuçları, Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Araştırma, Ege Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 76, Bornova İzmir 1990.

- 18- YILDIRIM İ., ve ark., Doğu Anadolu'da Bitkisel Üretimin Genel Görünümü ve Geliştirilmesi Olanakları, Doğu Anadolu'da Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No. 431, 9-10 Ekim 1990 Van, s. 68, Ankara 1990.